

MACARİSTAN'DA TÜRK KÜLTÜRÜNÜN İZLERİ
Marks Of The Turkish Culture In Hungary

Dr. İsmail PARLATIR*

ÖZ

Türk kültürünün Avrupa'daki izleri hâlâ ayaktadır, hâlâ bizleri yaşatmaktadır. Bu izlerin en dikkate değer ürünlerinden bazıları Macaristan'da korunmaktadır. Bu makale kendi kültür dünyama hizmet etmek amacıyla beş yılı aşkın bir süre zarfında tamamladığım "Macar Bilimler Akademisi Türkçe El Yazmaları Katoloğu"nun hazırlanma aşamasından yayım aşamasına varan çalışmalarımı anlatma birlikte adı anılan akademideki Türkçe el yazmaları hakkında bilgiler de içermektedir.

Anahtar Sözcükler: Macaristan, Türk kültürü

ABSTRACT

Marks of the Turkish Culture in Europe still exist and still represent us. Some of the most markable examples of those marks have been kept in Hungary. This article will introduce from the preparation stage to the publication phase my studies "Hungarian Academy of Science - The Catalogue of Turkish Manuscripts", which I have completed in more than five years with the aim to serve my own world of culture, as well as it will give information about the Turkish manuscripts in the mentioned academy.

Keywords: Hungary, Turkish culture

Türk kültürünün Avrupa'daki izleri zaman zaman değişik kalemlerden basın ve kültür dünyamıza duyurulagelmiştir. Türk kültürünün Avrupa ile 700 yılı aşkın bir ülfeti ve macerası vardır. Yüz yüze gelmesi ve onunla haşır neşir olması ise 300 yıllık bir zaman tüneline süzülüp gelmektedir. İşte böylesine tarihî derinliği ve geçmişi olan Türk kültürünün Avrupa'daki izleri hâlâ ayaktadır, hâlâ bizleri yaşatmaktadır. Bu izlerin en dikkate değer ürünleri de Macaristan'da korunmaktadır.

Macaristan'daki kültür kalıtlarımızın en önde gelenleri, Macar Bilimler Akademisi, Doğu Dilleri Kütüphanesinde bulunan Türkçe el yazmalarıdır. Ayrıca sicil kayıtları ile arşiv belgeleri ise Budapeşte Kalesi içinde yer alan Devlet Arşivi binasındadır. Eski Türk hamamı ve Gül Baba Tekkesi mimarî kalıtların

* Emekli Öğretim Üyesi.

izleridir. Budapeşte dışında ise Peç, Zigatvar ve Eğri bölgesinde bulunan mimarî eserler öteki Türk kültürünün izleri olarak anılmak gerekir.

Ben, bu Türk kültür hazinelerinden Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesindeki Türkçe el yazmalarının katalog çalışmasını beş yılı aşkın bir süre zarfında tamamladım. Bu projeyi, Macar Bilimler Akademisi üyesi Türkolog Prof. Dr. György Hazai ve onun asistanları ile birlikte yürüttüm. Bu projenin özünü şöyle anlatabilirim:

Türk dilinin eski dönemlerinin pek çok hazinelerinden olan el yazmaları Türkiye içi ve Türkiye dışı kütüphanelerde yer almaktadır. Bunların varlıklarını biz, ancak yapılan katalog çalışmalarından öğrenmekteyiz. Söz gelişi yurt içi kütüphanelerindeki yazmaları Kültür Bakanlığı, *Millî Kütüphane Yazmalar Kataloğu*, *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu*'nda topladı. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Türkçe ve Arapça el yazmalarını ayrı ayrı katalog hâlinde getirdi. Buna karşın çok değerli yazmalara sahip bazı büyük kütüphanelerin kataloğu henüz ya yapılamadı ya da bitirilemedi. Süleymaniye Kütüphanesindeki el yazmaları ile İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi el yazmalarının kataloglanması işlemleri yapılamayan veya bitirilemeyen işler arasında ilk akla geliverenlerdir.

Yurt dışında önemli kütüphanelerde bulunan Türkçe el yazmalarının kaderi de buna benzer bir durum arz etmektedir. Söz gelişi British Museum'un yazmaları *Rieu Kataloğu*'nda, Viyana yazmaları *Flugel Kataloğu*'nda, Biblioteque National'inki *Blochet Kataloğu*'nda, Sarayevo *Hüsrev Begova Kütüphanesi Kataloğu*'nu Kasım Dobraca yaptı. Almanya'daki kütüphanelerin Türkçe el yazmaları Flemming, Götz ve Sohrweide adlı değerli bilim adamlarının yaptığı kataloglarda toplanmaya çalışıldı. Son çalışma olarak San Schmidt'in *Leiden Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe El Yazmaları Kataloğu* (Leiden 2000) yayımlandı. Ancak öteki ülkelerin kütüphanelerinde mevcut bulunan Türkçe el yazmalarının varlığından Türkoloji dünyası ne yazık ki habersiz durumdadır. Balkanlardaki önemli kütüphanelerin tasnif edilememiş olması buna bir örnektir. Üsküp Millî Kütüphanesinin yazmalarını kabaca ben tasnif etmişim. Saraybosna kütüphanelerinde yaptığımız incelemeler çok hazin tablolar sergiliyordu. Sırpların savaş sırasında nokta ateşi ile yok ettiği "Şark Kütüphanesi"nin enkazı hâlâ yerli yerinde durmaktadır.

Avrupa ülkelerinde bulunan pek çok kütüphanenin uluslararası ölçütlerde bir kataloğunun henüz yapılmamış olması, ayrı bir sorun ve üzüntü kaynağı olarak karşımızda durmaktadır.

Bu kütüphanelerden biri de Macar Bilimler Akademisi bünyesinde bulunmaktadır. Bu köklü ve tanınmış akademinin Doğu Dilleri Kütüphanesi

Türkçe Bölümü yazmaları, ne yazık ki iyi bir kataloğunun yapılmamış olmasından dolayı gizli bir hazine olarak kendi kaderine terkedilmiş durumdaydı.

Macar Bilimler Akademisi Doğu dilleri Kütüphanesindeki yazmaları ilkin Haziran 2000 yılında hocam Prof. Dr. Hasan Eren ile birlikte Budapeşte'ye yaptığım gezide gördüm. Çok değerli yazmalar vardı. Ancak bunların uluslararası ölçütlere göre tasnifi ve kataloğu yapılmamıştı. Yaklaşık 10 günlük bir zaman zarfında bu yazmaları kaba bir gözden geçirdim.

Bu kısa çalışma süresi içinde Macar Bilimler Akademisi Doğu Dilleri Kütüphanesi Türkçe el yazmalarını tanımam imkânsızdı. Üstelik bu yazmaların sağlıklı bir kataloğunun da yapılmamış olması bunda büyük etkendi. Bu durum, bende bu yazmaların uluslar arası ölçütlere uygun bir kataloğunun yapılması düşüncesini doğurdu. Çünkü buradaki yazmalar, hem çok değerliydi hem de iyi korunmuştu. Bununla birlikte Türkoloji dünyası bunlardan habersizdi. Bu değerli el yazmalarının Türkoloji dünyasına duyurmak bir bilim adamının görevi olmalıydı.

Ben bu görevi kendi üzerimde hissettim. Ayrıca kendi kültür dünyama da hizmet etmeliydim. Bu duygular, bende "Macar Bilimler Akademisi Türkçe El Yazmaları Kataloğu"nun yapılması düşüncesini uyandırmış oldu.

Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki Türkçe el yazmalarının durumunu ve bu düşüncemi Budapeşte Türk Büyükelçisi Sayın Ender ARAT Beyefendi'ye açtım. Türk kültürüne değer ve gönül veren ender büyükelçilerden biri olarak tanıdığım bu saygın devlet temsilcimiz konuya yakın ilgi gösterdi ve destek verdi. Durumu Ankara'ya dışişleri yetkililerine ilettiler; üstelik konunun takipçisi oldu. Macar Bilimler Akademisi'ndeki temsilcimiz değerli Türkolog Prof. Dr. György HAZAI de bizleri yüreklendirdi ve bu konuda bir proje yapılabileceği görüşünü dile getirdi. Böylece "Macar Bilimler Akademisi Türkçe El Yazmaları Kataloğu Projesi" doğmuş oldu. Böylece belki ilk defa Türk ve Macar bilim adamlarının girişimi ve devletin desteği ile bilimsel iş birliği bir proje çerçevesinde doğmuş oluyordu. Projenin Türk tarafını ben, Macar Bilimler Akademisi'ni de Prof. Dr. György HAZAI temsil ediyordu. Saygıdeğer Büyükelçim Ender ARAT'ın resmî girişimleri ve Macar Bilimler Akademisi'nin olumlu yaklaşımı ile Temmuz 2001'de bir ay boyunca Dışişleri Bakanlığımızca Akademi'de Türkçe el yazmalarının kataloğunu yapmak üzere görevlendirildim. Temmuz 2001 ayı boyunca Akademi Kütüphanesi'ndeki "Török, O" bölümünün ancak 300 yazmasını katalog fişine işleyebildim. Bazı yazmalarda birden fazla eserin bulunması sebebiyle eser sayısı 382 olarak ortaya çıktı.

İkinci yıl, gene Dışişleri Bakanlığı Kültür İşleri Genel Müdürlüğünün de katkısı ile 15 Temmuz - 15 Ağustos 2002 günlerinde Budapeşte'ye giderek Akademiyi temsil eden bilim adamları meslektaşlarımız ile proje çalışmalarını hemen başlattık.

Bu bir ay boyunca yaptığımız çalışmalarda hem olumlu hem de bizi fazlaca uğraştıran durumlarla karşılaştık. Olumlu yön, yazmalarda çok değerli eski metinlerin, hatta ünük nitelikte Eski Anadolu Türkçesi dediğimiz 14. ve 15. yüzyıl eserlerinin üstelik bazen birden fazla nüshası ile karşılaşmamızdı.

Bizi hem fazla uğraştıran, hem zaman kaybettiren hem de hayrette bırakan durum ise, Akademi Kütüphanesindeki son koleksiyonların iyi işlenmemiş olması, hatta pek çoğunun, değil bilimsel doğruluğu, kütüphanecilik sistemi ile hiçbir ilgisinin bulunmadığı gerçeği idi. Biz bunları hiç dikkate almadan kendi oluşturduğumuz yöntemle "Yazma Eser Bibliyografik Künye Tespiti" işine giriştik ve bir süre içinde de fişleme işlemlerini tamamladık.

Bu çalışma sonunda Akademi Kütüphanesindeki 4 ayrı koleksiyonun Türkçe el yazmalarının dökümünü şöyle gösterebiliriz:

	<u>Kütüphane fiş sayısı</u>	<u>Bizim tespit ettiğimiz fiş sayısı</u>
Török. O.	430	561
Török Qu.	125	203
Török F.	72	114
Szilády O.	<u>52</u>	<u>54</u>
	Toplam: 679	932

Bu sayısal döküme göre Kütüphanedeki Türkçe el yazmalarının sayısı hiç de küçümsenecek ölçüde değildir. Bir örnek olsun diye şunu söyleyebiliriz. *İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphanesi Türkçe El Yazmaları Kataloğu* (Karatay, 2. cilt, İstanbul 1974) yapıldı ve yayımlandı. Bu katalogdaki yazma sayısı 2 900 civarında. Macar Bilimler Akademisindeki sayı, bunun yaklaşık üçte bir (1/3) civarında olarak düşünülse buradaki yazma zenginliği kendiliğinden açıkça ortaya çıkmaktadır.

Öte yanda yazmaların niteliği hakkında da bir iki örnek vermek gerekirse:

1. Türkiye kütüphanelerinde bulunan "Ferec Bade's-Şidde" adlı hikâyelerin yazmalarının en eski tarihi 16. yüzyıl başlarındadır.

Oysa buradaki bir yazma 14. yüzyıl (1324) başlarında kaleme alınmıştır ve bilinen en eski yazmadır.

2. Gene Türkiye kütüphanelerinde bulunan "Tezkiretü'l-Evliya" yazmaları 15. yüzyıl sonlarındadır.

Oysa buradaki bir yazma 14. yüzyıl (1348) ortalarında kaleme alınmış bir yazmadır.

3. Ayrıca;
Hüsrev ü Şirin Yazmaları
Yusuf ü Züleyha Yazmaları
Leyla vü Mecnun Yazmaları
İskender-nâme Yazmaları
Garib-nâme Yazmaları
Tevârih-i Âl-i Osman Yazmaları
Tarih-i Engürüs Yazmaları

Ayrıca "Kanun-name"şer, tarih kitapları, sözlükler, inşa kitapları gibi pek çok el yazması eser, Türk dilinin ve tarihinin en eski malzemesi olarak bu kütüphanede korunmaktadır.

4. *Süleyman-Name* adı altında 14 kitaplık bir hazine buradadır, Firdevsî'nin 15. yüzyıl ürünü olarak Türk dilinin, tarihinin ve folklorunun köklü bir eserinin ki tamamı 90 kitap olarak bilinmektedir, Türkiye kütüphanelerinde bulunmayan bazı ciltleri burada karşımıza çıkmış durumdadır. Ne yazık ki bu serinin 14. cildi kütüphane kayıtlarında olmakla beraber yerinde bulunamadı. Ciddi bir kataloğun yapılmamış olması, böylesine önemli bir kaynağın bir cildinin nereye gittiğinin bilinmemesi durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Bunlara benzer pek çok değerli yazma, aynı zamanda bu kütüphanenin sadece nicelik değil nitelik bakımından da değerini ve önemini açıkça göstermektedir. "Macar Bilimler Akademisi Türkçe El Yazmaları Kataloğu" projesi Türkoloji dünyasında da kısa sürede yankı uyandırdı. Özellikle Alman Türkologlar bizim bu çalışmamızı yakından izlemektedirler. Nitekim Freie Üniversitesi Berlin Türkoloji Enstitüsü öğretim üyesi Prof. Dr. Barbara Kellner-Heinkele projeye yakın ilgi göstermiş; kendisi daha önce bu tür kataloglarda çalıştığı için bizimle iş birliği yapmayı kabul etmişti. Değerli meslektaşımız, bu yıl da bizim çalışmalarımızı yerinde görmek ve görüş alışverişinde bulunmak üzere 10 - 12 Ağustos 2002 günlerinde Budapeşte'ye geldi; projenin ilerlemiş olmasını son derece memnuniyetle karşıladı ve bize bu konuda bir seminer yapmayı önerdi Türkiye'den 2-3; Macaristan'dan 2-3; Almanya ve Hollanda'dan

daha önce katalog çalışması yapmış ve tanınmış bilim adamlarını bu seminere davet etmeyi düşündüğünü söyledi. Bu öneri bizim yürütmekte olduğumuz proje için bir büyük bilimsel destek ve katkıdır; üstelik projenin başında böyle bir yakın ilgi son derece sevindiricidir.

Ayrıca değerli meslektaşımız Türkolog Prof. Dr. Barbara Kellner-Heinkele katalogun İngilizce versiyonunun yayına hazırlanması çalışmasına seve seve katılabileceğini de ifade etmiş bulunmaktadır.

İlk yıl Macar Bilimler Akademisinin çok değerli üyesi ve tanınmış Türkolog Prof. Dr. György Hazai ile yaptığımız "Proje Başlangıç Belgesi"nde ikinci paragrafta şunu vurgulamıştık:

"Bu çalışmanın temel amacı yapılmakta olan katalogu basılmış bir kitap hâlinde hem Macar, hem Türk uzmanların eline ulaştırmaktır. Bu kitabın Macar ve Türk bilim adamlarının ortak bir çalışmasının ürünü olarak çıkması uluslararası Türkolog dünyası için de bir örnek eser olacaktır. Bu yüzden, ilk planda kitabın İngilizce varyantının Budapeşte'de, Türkçe varyantının Ankara'da yayımlanabileceği düşünülebilir."

Beş yıl boyunca sürdürülen ve bu düşüncenin ürünü olan *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesindeki Türkçe El Yazmaları Katalogu* Türkçe ve İngilizce olarak yayımlanmış bulunmaktadır.

Türkçe versiyonu TÜBA(Türkiye Bilimler Akademisi), İngilizce versiyonu ise Macar Bilimler Akademisi tarafından yayımlandı ve bilim çevrelerinin, özellikle de Türkoloji dünyasının istifadesine sunulmuş oldu.